

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA İSTANBUL RUMLARININ SOSYO-KÜLTÜREL FAALİYETLERİ*

THE SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES OF ISTANBUL GREEKS DURING THE WORLD WAR 1ST

Çağla D. TAĞMAT**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received:30/04//2020 Düzeltme/Revised28/05/2020

Kabul/Accepted: 04/06/2020

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf / Cite as: Tağmat, Ç. D. (2020). Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul Rumlarının sosyo-kültürel faaliyetleri. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 89-105.

ÖZ

1914 yılında başlayan ve kısa sürede yayılan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları ile yaşanan yenilginin yaralarını sarmak ve Avrupa'daki yalnızlaşma psikolojisinden kurtulmak için müttefik arayışlarına girişmiş ve bu arayış, Almanya ile imzalanan bir müttefiklik anlaşmasıyla sonuca ulaşmıştır.

Balkan Savaşları ile başlayan, Birinci Dünya Savaşı ile devam eden ve sosyal yaşama da yansıyan bunalım, Osmanlı ülkesinin hemen her yerinde kendini hissettirmiş özellikle İstanbul kıtlık, bulaşıcı hastalıklar, tüketim ihtiyaçlarının karşılanamaması, karartmalar, ulaşım sıkıntısı gibi daha birçok sorunu daha belirgin şekilde yaşamaya başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında faaliyet gösteren Rum cemiyetleri tıpkı daha önceki dönemlerde olduğu gibi, varlıklı Rumların destekleriyle faaliyetlerini sürdürmeye çalışırken, kadın ve hayırsever cemiyetleri zor durumda olan Rumlara çeşitli yardım faaliyetlerinde bulunmuş, meslek cemiyetleri ise Meşrutiyet döneminde temellendirdikleri siyasallaşmayı Yunanistan ile kurdukları bağlantıyla sağlamlaştırmışlardır. Spor ve sanat cemiyetleri ise faaliyetlerini yavaşlatırken, spor salonları ve tiyatro sahnelerini hayırsever Rum cemiyetlerinin yardım organizasyonları için seferber etmişlerdir.

Bu çalışmada İstanbul Rumlarının cemiyetleşme faaliyetleri, bu cemiyetlerin Osmanlı yönetimine, Yunanistan'a ve savaşa olan yaklaşımları, cemiyetlerin niteliklerinde yaşanan değişimler, cemiyetlerin kuruldukları bölgelerdeki Rumlara sağladıkları imkânlar, daha evvelki dönemlerdeki faaliyetleri ile kıyaslanacak, çeşitli araştırma eserleri, Rumca/Osmanlıca süreli yayınlar, cemiyetlerin Rumca nizamnameleri ve raporları kullanılarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Cemiyetler, İstanbul, Rumlar, Sosyo-kültürel.

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Doç. Dr.; Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/Türkiye, tagmat@ankara.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-9047-0131

EXTENDED SUMMARY

In the eve of World War 1st, which broke out in 1914 and spreaded fastly, Ottoman State began to find allies not only to fix the damages of Balkan Wars but also to quit her psychology of isolation and this enterprise resulted with the treaty of alliance which was signed by Ottoman State and Germany. The war broke out in 1914 and continued till 1918. During this period Ottoman State fought in many fronts in the side of Central Powers.

Also the war affected Ottoman State's economical, social and political structure. The depression in social life which began with Balkan Wars and continued with World War 1st, showed itself all around the Ottoman State particularly Istanbul began to encounter lots of problems such as famine, communicable diseases, absence of consumption goods, darkenings and transportation and distinctively. This situation affected all Ottoman communities. The Greek community living in İstanbul which began to constitute its social organizations from Tanzimat Period continued to work despite the unfavorable conditions of the war. Also the Greek community wanted to take the support of Greece and they tried to reinforce their relations with Greece.

The main reason effected the associations to be politicized should be searched in their relations with Greece. In this context from the process that began with Balkan Wars, the conflicts between greece and Turkey resulted with the approach of İstanbul Greek community with Greek government.

Also during the First World War the creator of the control mechanism of İstanbul Greeks, Eleftherios Venizelos supported the Greek community's activities. Another political lunge of Eleftherios Venizelos was supporting the collaboration of Armenian and Greek communities approachment and moreover to conduct these activities. The reason that Venizelos's support of Greek and Armenian collaboration and making organizations in Western countries can be define as the next step of him about the next process.

Other significant improvement during the First World War was the Dardanalles campaign which caused Bosphorus to be closed and this situation affected İstanbul People in negative way. Increasing contagious diseases, famine and other negative events really caused İstanbul to have serious problems.

While the Greek associations were active during the World War 1st, they also tried to work with the support of wealthy Greeks in Istanbul as they did in previous periods, women and philanthropist associations helped Greeks in bad condition and also vocational associations secured their politization, by their relations with Greece. While sport and art associations were slowing down their activities, they mobilized their gymnasiums and theatre halls for the organizations of philanthropist associations. The socio cultural Greek oragnizations began to change their targets and activities into the political way. And this change began to form the relations between Ottoman State and Greek community.

During the First World War the because the social conditions got worse, famine and migrations effected the socio cultural Greek organizations. So in this period the establishment of associations decreased in comparison to other periods. From tanzimat period till the World War period, only in İstanbul 400 socio cultural associations were founded and these organizations exhibitedthe social mvement of İstanbul Greek community.

Also it must be said that the new organizations founded during the First World War and other associations focused on philanthropy. Because the famine in İstanbul forced this organizations to help Greek community especially the students, homeless and indigents. A lot of soup kitchens were opened and this kind of places made collaborations with women associations. So this reinforced the unity of Greek community.

Some other vocational associations also had connection with Greece and they didn't hide their political relations with Greece. This prepared a new phase for the associations for armistice period. Because in armistice period the connection between Greek Associations and Greek government improved because of the greek occupation in Western Anatolia. One the organizations that protect its connection witg Greece was Syllogos. Syllogos rebuilt it self as a political organization. Members of the Syllogos community continued their activities in socio-cultural and economic fields, particularly in education.

In this study, the forming of associations of Istanbul Greeks, the approaches of the associations with the Ottoman Government, Greece and war, changes in their characters, the facilities that they provided for Ottoman Greeks in the regions where they were established are going to be compared and analysed by the help of Greek and Turkish periodicals, Greek Association's charters and reports. So the organizations that founded in this period will lighten the process of the Greek associations, their improvements, connections not only with Greece but Western countries and their activities in Armistice period.

Key Words: First World War, associations, Istanbul, Greeks, Socio-cultural

GİRİŞ

Rumların İstanbul'da başlattıkları cemiyetleşme hareketi, Tanzimat döneminde başlamış ve Meşrutiyet döneminde yükselişe geçmiştir. Yunan dilini ağırlıklı olarak eğitim ve kültür cemiyetleri aracılığıyla, İstanbul ve Anadolu'daki Rumlar arasında yaygınlaştırmak görevini üstlenen cemiyetlerden en etkilisi 1861 yılında İstanbul Pera'da kurulan İstanbul Rum/ Helen Filoloji Cemiyeti¹ olmuştur. Varlıklı ve eğitilmiş Rumlar tarafından desteklenen cemiyet, kısa sürede etkili bir hale gelmiş ve İstanbul'da kurulmaya başlayan meslek, hayırsever, sanat-spor, kadın, dini ve hatta siyasi cemiyetleri etkisi ve kontrolü altına almıştır.

İstanbul'da Helenizm'i² yayma görevini üstlenen Syllagos (İstanbul Rum/ Helen Filoloji Cemiyeti), kurulduğu dönemden itibaren organize ettiği konferanslar ve çeşitli faaliyetlerle Yunan kültürünü, tarihini ve geçmişini Rumlara benimsetmek adına pek çok faaliyette bulunmuş ve Osmanlı topraklarındaki Rumların *eğitim bakanlığı* gibi çalışmıştır.³ Öte yandan bağışlarla desteklenen cemiyet, İstanbul sınırlarında faaliyet gösteren farklı niteliklerdeki cemiyetlerle de sürekli iletişimde bulunmuş ve onları desteklemiştir.

Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra ise, 1908 seçimlerindeki zorlamalar, İttihatçılar ve Rumlar arasında bir kopuşun başlangıcını oluşturmuş,⁴ kendini gösteren anlaşmazlıklar, 1911 yılından başlayarak 1913 yılına kadar Rumların yavaş yavaş İttihat ve Terakki'den uzaklaşıp, 1911 yılında kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na yaklaşmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemde Rum sosyo-kültürel örgütlenmelerini başka bir deyişle cemiyetlerin durumunu belirleyen dinamik ise onları ilgilendiren hukuki düzenlemeler olmuştur.⁵ Meşrutiyet ile gelen özgürlük havası Rumları da etkilerken, dikkati çeken en önemli gelişmelerden biri de, sosyo-kültürel cemiyetlerin siyasetle daha fazla ilgilenir hale gelmeleri olmuştur.

Cemiyetlerin yavaş yavaş politize olmasının ardındaki nedenleri özellikle onların Yunanistan ile olan ilişkilerinde aramak gerekmektedir. Bu bağlamda Balkan Savaşları ile

¹ Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινούπολεως /Ellinikos Filologikos Syllagos Konstanstinopoleos. Yunanca ismi Ellinikos Filologikos Syllagos Konstantinupoleos olan cemiyetin ismi Türkçeye farklı şekillerde çevrilmiştir. Bunlar; Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi, Rum Filoloji Cemiyeti ve Rum Edebiyat Cemiyeti'dir. Faaliyet süresi ve önemi nedeniyle Tanzimat döneminden Milli Mücadele dönemine değin varlığını sürdüren cemiyet bu çalışma boyunca Syllagos olarak anılacak, gereken yerlerde İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti adı kullanılacaktır.

² Yunancada Ellinismos (Ελληνισμός) olarak kullanılan Helenizm'i tek bir cümleyle açıklamak oldukça zordur. Yunanca sözlüğe bakıldığında, "...tüm dünyada yaşayan Yunanların hepsi, Yunan ulusu olarak tanımlanan" Helenizm; bkz. Babinyiotis G. *Leksiko tis Neas Ellinikis Glossas, me Sholia gia tin Sosti Hrisi ton Lekseon*, G. Ektosi, Athina Ellinismos maddesi s.589; Türk Dil Kurumu sözlüğünde "*Grek uygarlığı, Grek olmayan ulusların Grek düşüncesinin etkisiyle gerçekleştirdiği uygarlık*" şeklinde açıklanmaktadır. *Türkçe Sözlük*, Cilt I, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, İstanbul, 1992, s. 632. Türkçe'de kullanılan anlamı ise bir ideolojiyi ifade etmektedir. Sözlükte belirtilen anlamı ile birleştirildiğinde bahsi geçen kavramı, dünyada yaşayan Yunanların yaşam alanının genişletilmesi, yaygınlaştırılması olarak yorumlamak mümkündür.

³ Syllagos hakkında detaylı bilgi için bkz. Çağla D. Tağmat, "İstanbul'da Sosyo-Kültürel Helenizm'in Temsilcisi Bir Cemiyet: Syllagos (1861-1923)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2015, Sayı: 13, ss. 101-128.

⁴ Konstantinos Vakalopoulos, Ap., *İon Dragoumis Martirion kai İroon Aima Anatomia Elladikis Pragmatikotitas*, İrodotos, Thesaloniki, 2008.s. 184.

⁵ 16 Ağustos 1909 tarihinde kabul edilen ve Fransa, Belçika ve İsviçre'nin aynı konuyla ilgili yasal düzenlemelerinin model olarak alındığı Cemiyetler Kanunu ile bu dönem öncesinde kurulan cemiyetler de yasallık kazanmışlardır. Kanun, 1. maddesinde cemiyetin tanımını; birden çok kişi tarafından bilgi veya çalışmalarını birleştirerek, kazanç paylaşımından gayri bir amaçla kurulan heyet olarak yaparken, 2. maddesinde cemiyetlerin kurulur kurulmaz hükümete bilgi verilmesini zorunlu kılmıştır. 6. maddesi ile amacı ne olursa olsun gizli cemiyetlerin kurulmasını yasaklamış ve kanunun yürürlüğe girmesiyle beraber cemiyetlerin nizamnamelerini kanuna uygun hale getirmeleri zorunlu kılınmıştır. Zafer Toprak, "1909 Cemiyetler Kanunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 205.

başlayan süreçten itibaren içinde Yunanistan ve Osmanlı Devleti'nin olduğu çatışma ya da anlaşmazlıklar, İstanbul Rum cemiyetlerinin Yunanistan'a yakınlaşmaları ile sonuçlanmıştır.

1. Birinci Dünya Savaşı ve İstanbul Rumları'nın Genel Durumu

28 Haziran 1914 günü Avusturya- Macaristan veliahdı Arşidük François Ferdinand ve eşinin Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi sonucunda, Avusturya Sırbistan'a savaş ilan etmiş ve Rusya Sırbistan'ın, Almanya da Avusturya'nın tarafında yer almıştır.⁶

Balkan Savaşları'nda yaşadığı yenilgiden sonra kendisini Avrupa'daki yalnızlıktan kurtarmak için harekete geçen Osmanlı Devleti ise ilk aşamada İngiltere'ye ittifak teklifinde bulunmuş ancak bu teklif İngiltere tarafından reddedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ikinci ittifak teşebbüsü Bulgaristan'a, üçüncüsü ise Fransa'ya olmuştur. Ancak bu iki girişimin de olumsuz sonuçlanması Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın ittifak çemberine yöneltmiş ve bu iki devlet arasında 2 Ağustos 1914 tarihinde Türk-Alman ittifakı imzalanmıştır.⁷ Osmanlı Devleti her ne kadar anlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra tarafsızlığını ilan etmiş olsa da, Almanya'ya ait Goeben ve Breslau adlı iki savaş gemisinin Çanakkale'ye doğru yol aldığı bilgisi alınmıştır. Aynı dönemde İngiltere'den sipariş edilen iki savaş gemisinin savaş gerekçesiyle teslim edilmeyeceğinin öğrenilmesiyle, Osmanlı sularına sığınan iki Alman gemisi 11 Ağustos'ta Çanakkale önlerine demirlemiştir. İngiltere'nin tepkisi üzerine bu iki geminin, İngiltere'den alınması planlanan gemiler yerine satın alındığı bildirilmiştir.

Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni savaşa çekmek için baskı yaptığı dönemde, 27 Ekim 1914 tarihinde isimleri Yavuz ve Midilli olarak değiştirilen Goeben ve Breslau'nun da içinde bulunduğu Türk donanması Karadeniz'e çıkarak Odesa ve Sivastopol'u bombalamıştır.⁸ Bu olayın ardından Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş ve İngiltere ve Fransa da Rusya'nın yanında yer almışlardır.

Osmanlı Devleti'nin savaşa sürüklendiği bu dönemde, Rum sosyo-kültürel cemiyetleri, savaşa rağmen süreli yayınlar, eğitim, sanat, müzik, tiyatro ve din adamları aracılığıyla Osmanlı topraklarında Helenizm'in yayılmasına devam etmiştir. Güçlenen Yunan burjuvazisi artık Megali İdea'nın⁹ itici gücü haline gelirken, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle beraber Rumlar, İtilaf Devletleri'nin küçük müttefikleri olarak algılanmıştır.¹⁰ İtilaf Devletleri'nin Rumlar konusunda bu şekilde bir algıya sahip olmasında, Kasım 1914'te *Rum Milli Birliği*'nin Anadolu ve Trakya'da Osmanlı'ya karşı bir cephe oluşturmak üzere harekete geçmesinin etkisi büyüktür.¹¹

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, özellikle Balkan Savaşları döneminde Mora, Girit, Teselya ve Makedonya bölgelerinin Yunanistan sınırlarına katılmasıyla zaten güvenceye alınmış olan Helenizm, Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemde de nesilden nesile aktarılmaya devam edilmiştir.¹² Öte yandan Yunanistan'ın Balkan Savaşları'ndan güçlü çıkması, İstanbul Rumlarının örgütlenme yolunda daha da güçlü hale gelmeleri gibi bir sonuç doğurmuştur. Diğer taraftan, Balkan Savaşları sonunda Yunanistan'ın elde ettiği kazanımlar,

⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010, s. 132.

⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 142.

⁸ Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih Dersleri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1951, s. 321.

⁹ Büyük Düş, Megali İdea hakkında detaylı ve karşılaştırmalı bilgi için bkz. Çağla D. Tağmat, "Türk ve Yunan Kaynakları Çerçevesinde Megali İdea Değerlendirmeleri", Ed. Yeliz Okay, *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014. Ayrıca bkz. Outkou Kırılı Ntokme, "Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü- Megali İdea", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, Güz 2010, ss. 401-424.

¹⁰ Salahi Sonyel, *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 340

¹¹ Sonyel, *Minorities...*, s. 342.

¹² Sonyel, *Minorities...*, s. 340.

gerek Yunan liderlerde gerekse Rumlarda Helenizm ve Megali İdea bağlılığını güçlendirmiştir.¹³

Ardı ardına yaşanan Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları, gibi savaşlar, İstanbul için oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Zira savaşın gölgesi altındaki Osmanlı yönetimi ve Rumlar arasındaki ilişkiler de bu paralellikte seyretmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı ve Rum bağlamında damga vuran gelişmeler ise karşılıklı güvensizlik üzerinden gelişim göstermiştir. Dönemin genel Rum portresi, casusluklar ve gizli faaliyetlerle kendini gösterirken, Osmanlı yönetiminin bu gelişmelere karşı geliştirdiği panzehir, Rumların sevk ve iskân edilmesi olmuştur.¹⁴ Bu konudaki ilk girişim Liman von Sanders tarafından önerilmiş ve özellikle Marmara sahillerinde ikamet eden Rumların İstanbul'a getirilmesiyle buradaki Rum nüfus oldukça artmıştır. İtilaf kuvvetlerinin denizaltılarına yol gösterip mayınlara rağmen Marmara'dan geçmelerinde önemli bir rol oynayan Rumlar, bu faaliyetlerinden dolayı İstanbul'a yerleştirilmiştir.¹⁵ Tatiana Stavru, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Rumlara yönelik gerçekleştirdiği sevk ve iskân uygulamaları karşısında Yunanistan'ın tepkisiz kaldığını ve Rumları adeta kaderine terk ettiğini ifade etmektedir.¹⁶

Diğer yandan savaşın başlamasıyla beraber seferberlik ilan eden Osmanlı yönetimi ilk olarak 1869-1895 yılları arasında doğmuş erkek nüfusu askere çağırmıştır. Müslümanlar bu çağrıya uyarken, Gayrimüslimler askere alınma sırasında düşman ülkelere sığınma ve ülke içlerine doğru firar girişimlerinde bulunmuşlardır.¹⁷ Öte yandan askere alınan Rumların firarlarına destek olmak, İtilaf Devletlerine yönelik casusluk faaliyetinde bulunmak, ihtilal komiteleri ve çeteler kurmak gibi gerekçeler, Rumların ikamet bölgelerinde değişiklik yapılmasına neden olmuştur. Bu yer değiştirme İstanbul'da Şile ve Boğaziçi bölgelerinde, Marmara bölgesinde de İmralı Adası, Bandırma, Erdek, Karacabey, Bursa ve Mudanya'da uygulanmıştır. Bununla beraber 1916-1918 yılları arasında uygulanan kanun sonucunda İstanbul'dan sadece 67 Rum'un başka bölgelere sevk edilmesi mümkün olabilmıştır.¹⁸ Zanaat alanında ve ticari hayatta önemli rol oynayan Rumların başka bölgelere sevk edilmeleri, bu iş kollarında önemli sayıda eleman açığının ortaya çıkmasına neden olmuş, bu durum zaten savaşta olan Osmanlı Devleti'nin ekonomisini önemli ölçüde etkilemiştir.¹⁹

Ayrıca Birinci Dünya Savaşı esnasında, Rumlar üzerinde oluşturulan kontrol mekanizmasının mimarı Yunan Başbakan Eleftherios Venizelos'un da, yukarıda belirtilen faaliyetleri desteklediği söylenebilir. Venizelos'un diğer bir politik hamlesi de Rum-Ermeni işbirliğini desteklemek, hatta bizzat yürütmek olmuştur. Onun, Rum-Ermeni işbirliğini desteklemesi ve hatta Batı ülkelerinde organize edilen propagandaları bizzat yürüten isim olması, bir sonraki sürece yaptığı hazırlık olarak nitelendirilebilir.²⁰

İstanbul'da yaşanan sosyal, politik ve ekonomik sıkıntılar bir zincirin halkaları şeklinde birbirine geçmiştir. Politik nedenlerden dolayı ortaya çıkan huzursuzluklar sosyal dengeleri de etkilemiş ve İstanbul'un neredeyse bir çöküntü yaşamasına neden olmuştur. Özellikle savaş esnasında İtilaf Devletleri'nin Çanakkale üzerine harekât düzenlemeleri, İstanbul Boğazı'nın

¹³ Feroz Ahmad, *From Empire To Republic Essays on the Late Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 119.

¹⁴ Cengiz Mutlu, *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri 1918-1922*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 19, 35.

¹⁵ Haris Spataris, *Biz İstanbullular Böyleyiz 1906-1922*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 43.

¹⁶ Tatiana Stavrou, *O En Konstantinupoli to İpurgio Paidias tou Alitrotu Ellimismu*, Athinai, 1967, s. 291.

¹⁷ Mustafa Özdemir, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti Tarafından Gerçekleştirilen Rum Tehciri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI/14, (2007 Bahar), s. 28.

¹⁸ Özdemir, a.g.m., s. 30-33.

¹⁹ Erol Kaya, "1917 Yılında Osmanlı Devleti'nin Durumu Hakkında Bir Rapor", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı: 11-2, Yıl: 2009, s. 30.

²⁰ Salahi Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk Yunan İlişkileri 1821-1923*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.110.

da kapanmasına neden olmuş, bu durum İstanbul halkını olumsuz etkilemiştir. Bulaşıcı hastalıkların çoğalması, tüketim ihtiyaçlarının karşılanamaması ve beraberinde gelen kıtlık, savaş yıllarında İstanbul'un büyük sorunlar yaşamasına neden olmuştur.²¹ Her ne kadar hükümet tarafından önlemler alınmaya çalışılmışsa da, savaş hali, ulaşımda yaşanan sıkıntılar ve iâşe temini başta olmak üzere pek çok olumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Bab-ı Ali tarafından Alman İâşe Örgütü örnek alınarak merkez ve taşra heyetleri kurulmuş ve Osmanlı coğrafyası iâşe bölgelerine ayrılmıştır. Bununla beraber bir bölgeden diğerine iâşe gönderilmesi yasaklanmıştır.²² Bu şartlar dâhilinde baş gösteren kıtlık, özellikle orta sınıf arasında temel gıdaların bile bulunmasında zorluk yaratmıştır. Esmer undan yapılan ekmeğin karneyle dağıtılması, gıda yetersizliğini ortaya koymasından oldukça önemli bir örnektir. Ancak bu dönemde hatırı sayılır ailelerin hükümet tarafından korunduğuna-kollandığına da tanık olduğunu belirten kaynaklar vardır.²³

Aynı dönemde İstanbul'un yaşadığı bir diğer zorluk da savaştan dolayı yapılan karartmalardır. Bu karartmalar hem savaş için bir gereklilik olması hem de kıtlıktan kaynaklanması açısından oldukça önemlidir. Özellikle taş kömürü eksikliğinden dolayı aydınlanmada kullanılan gazın üretimindeki düşüş, İstanbul halkının önemli sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur.²⁴ Bununla beraber İstanbul'a elektrik verilmesine az da olsa devam edilmiştir. Kömürün Almanya'dan gelmesi ve ağırlıklı olarak askeri ihtiyaçlar için kullanılması, elektrik kullanımında tasarrufa gidilmesini zorunlu kılmıştır.²⁵

Diğer yandan Yunanistan'ın 1917 yılında İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi²⁶ Osmanlı Devleti ve Rumlar arasındaki ilişkilerin de yeniden gerilmesine neden olmuştur. Yunanistan'ın savaşa girmesi öncesinde, Osmanlı yönetimi İstanbul Rumlarını gücendirmemek yönünde bir politika uygularken, Yunanistan'ın karşı tarafta savaşa girmesi, hükümetin Rumlara yönelik bakış açısında da hızlı bir değişime yol açmıştır. Bu dönemde Osmanlı yönetiminin Rumlara dönük en önemli kısıtlamalarından bir tanesi de eğitim alanında gerçekleşmiş ve Rum okullarında Türk Dili dersleri uygulaması başlatılmıştır.²⁷ Mütareke dönemine kadar devam eden bu uygulama pek çok İstanbullu Rumun Osmanlı karşıtı bir reaksiyonun geliştirmesine neden olmuştur.

Diğer taraftan İstanbul Rumlarının bir kısmı, bu dönemde de iş gücü ihtiyacını karşılamaya devam etmiştir. Böylesi bir savaş ortamında özellikle Tophane ve Yeniköy'de bulunan mermi ve silah imalatı gerçekleştiren fabrikalarda çalışan işçilerin önemli bir kısmını Rumların oluşturduğunu söylemek mümkündür.²⁸

1917 yılında savaşı ve dünyayı etkileyen önemli bir diğer gelişme olan Bolşevik Devrimi de İstanbul'un sosyal hayatına kadar sirayet etmiş ve Bolşevik Devrimi sonrasında çok sayıda

²¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, IX. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s.437.; Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'daki kıtlık ve sosyal değişimi konu alan güzel bir roman okumak için bkz. İrfan Orga, *Bir Türk Ailesinin Öyküsü*, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1994.

²²Büşra Karataşer, "Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Döneminde İstanbul'un İâşesi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl. 2013, Sayı. 2, Cilt. 3, s. 98.

²³ Kaya, a.g.m., s. 30.

²⁴ Spataris, a.g.e., s. 91.

²⁵ Kaya, a.g.m., s. 30. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı yıllarında elektriğin kullanılmasında önemli bir işleve sahip olan bakır da savaş malzemesi sayıldığından dolayı dağıtımı kısıtlanmış ve elektrik kullanımı için gereken bakır teller tedarik edilememiştir. Bu durum da elektrik şebekelerinin gelişmesinin önünde önemli bir engel olmuştur. Spataris, a.g.e., s. 152.

²⁶ Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na Girişi ve bu dönemdeki iç gelişmeler için bkz. Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, "Yunanistan'da Ulusal Bölünme ve Birinci Dünya Savaşı'na Giriş", *II. Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Buca Belediyesi, İzmir, 2015, ss.347-361.

²⁷ Spataris, a.g.e., s. 125.

²⁸ Kaya, a.g.m., s. 27.

Rus, özellikle de Beyaz Ruslar İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul'a gelen Beyaz Ruslara Patrikhane de tepkisiz kalmamıştır. Kalacak yeri olmayan pek çok Rus, Patrikhane tarafından Rum okul binalarına yerleştirilmiştir.²⁹ Öte yandan İstanbul'a gelen Bolşevik Rus Teşkilatı ise Yunanistan'daki muhalif askerler arasına yerleştirdikleri kişiler aracılığıyla pek çok Yunan, hatta İstanbul'daki Rumlardan kendilerine destek sağlamış ve adalarda bile teşkilatlanma yoluna gitmişlerdir.³⁰ Bolşevik Devrimi'nden sonra İstanbul'a gelen Rus doktorlar ise özellikle Fener bölgesine yerleşmişler ve burada hasta bakmaya başlamışlardır. Spataris'in anılarında aktardığına göre, Rus doktorların kiraladıkları evlerin camına “*Rus doktorların vizitesi 25 kuruş*” şeklinde ilanlar asmaları, Fenerli Rum doktorların işlerini oldukça zorlaştırmıştır.³¹

Diğer yandan Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'daki doktor sayısının yine de yetersiz olması ve salgın hastalıkların hızla yayılması karşısında alternatif çözüm yollarının geliştirildiğini söylemek de mümkündür. Sivil eczacılar, on beş günlük bir eğitimden sonra askeri doktor olarak görev yapmaya başlamışlardır.³² Bu şekilde bölgedeki hekim açığı kapatılmaya çalışılmıştır.

Öte yandan Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli ve bir o kadar da trajedik safhası olan Çanakkale Savaşları da İstanbul'daki hastane durumunu doğrudan etkilemiştir. Bu dönemde özellikle Çanakkale'den nakledilen yaralılar, hastanelere sığmayınca, hükümetin bazı binalara el koyması sonucu pek çok bina hastaneye dönüştürülmüştür. El konulan binalardan biri de *Tatavla İraklis Spor Kulübü*³³ nün binası olmuştur. Bina, Birinci Dünya Savaşı yıllarında askeri hastane olarak kullanılmıştır.³⁴ Aynı dönemde Zapyon Lisesi'nin ve pek çok Rum okulunun da binası askeri hastaneye çevrilmiş ve bu okullar eğitim vermeye ancak 3 yıl sonra başlayabilmişlerdir.³⁵

Savaş dönemi İstanbul'unu etkileyen bir diğer faktör de ulaşım olmuştur. Bu dönemde iki yaka arasındaki vapur seferleri yalnızca sabah ve akşam olmak üzere iki vapur ile gerçekleştirilmiştir. İstanbul'un iki yakası arasındaki ulaşım da yalnızca tüccarlara özel izin verilmesi ve iskelelerde yoğun kontroller yapılması,³⁶ İstanbul'un Avrupa ile Anadolu yakası arasındaki bağlantısına önemli bir darbe vurmuştur.

Balkan Savaşları ile başlayan, Birinci Dünya Savaşı ile devam eden ve sosyal hayata da yansıyan bunalım, her ne kadar İstanbul'u derinden etkilemiş olsa da, döneme şahitlik eden Spataris'in anlatımına göre Rumları çok da olumsuz etkilememiştir. Bu dönemde İstanbul Rumlunun durumunu, “...ordunun bina ve ürünlere el koymasından doğan küçük yoksunluklardan başka 1918'deki Mütarekeye kadar İstanbul Rumları için hayat sakindi...” sözleriyle özetleyen Spataris, döneme ayak uyduranların zengin bile olabildiğini belirtmiştir.³⁷ Ancak Spataris'in bu sözlerinin İstanbul'un her köşesinde geçerli olduğunu varsaymak pek de doğru olmayacaktır. Zira Tatavla gibi, diğer İstanbul semtlerine göre daha kozmopolit yapıya

²⁹ Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 64.

³⁰ Sedef Bulut, “İşgal İstanbul'unda Bolşevik Faaliyetler: İtilaf Devletleri'nin Bolşevizm Endişesi ve Uyguladıkları Politikalar”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2013, Sayı: 9, s. 223.

³¹ Spataris, *a.g.e.*, s. 182.

³² Kaya, *a.g.m.*, s. 28.

³³ Tatavla İraklis (Herkül) Spor (Jimnastik) Cemiyeti/ Kulübü Osmanlı sınırları içinde kurulan ilk spor kulübüdür. Cemiyet, 1896 yılında, jimnastik ve atletizm çalışmaları yapmak amacıyla kurulmuştur. Amacı, Tatavla'da ve İstanbul'daki Rum gençleri arasında atletizmi yaymaktır. Orhan Türker, *Osmanlı İstanbulu'nda Bir Köşe Tatavla*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 6.; *Kanonismos kai Esoterikai Diatakseis tou en Tatavlis Gimnastiku Sillogu “İraklis”*, Konstantinupoli, 1906, s. 1.

³⁴ Türker, *a.g.e.*, s. 90.

³⁵ İo Tsokona, *To Pera ton Ellinon Stin Konstantinupoli tou Htes kai tou Simera*, Metehmio, Athina, 2013, s. 179.

³⁶ Kaya, *a.g.m.*, s. 31.

³⁷ Spataris, *a.g.e.*, s. 87.

sahip olan semtlerde, özellikle seferberliğin ilan edilmesinden sonra, askere gitmek istemeyen Rumların köhne yerlerde saklandıklarını, buna ek olarak savaş ekonomisinin bu çeşit semtlerde yaşayan Rum halkını da oldukça olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür.³⁸ Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru açlık, kıtlık, ilaç eksikliği ve salgın hastalıklar gibi sebeplerden, genç yaşta ölümlerin en çok yaşandığı semt de yine Tatavla olmuştur.³⁹

Öte yandan savaşın sona ermesine az bir süre kala, Nisan 1918'de, daha önce sosyo-kültürel anlamda beliren Rum-Ermeni yakınlaşması bir işbirliği niteliği kazanmıştır. Cenova'da *Türkiye'nin Ezilen Ulusları* adı altında kurulan bu birliğin üyelerini Rumlar ve Ermeniler oluşturmuştur.⁴⁰

2. Rum Eğitim ve Kültür Cemiyetleri

Birinci Dünya Savaşı, hemen her alanda yarattığı olumsuz etkiyi *Sylogos* üzerinde de yaratmıştır. Savaş yıllarında *Sylogos* adeta bir duraklama dönemine girmiştir. Diğer yandan 1914-1918 yılları arasında *Sylogos* uzun süredir yayınlamakta olduğu cemiyetle aynı isme sahip dergisini yayınlamamış ve hemen hiçbir faaliyette bulunmamıştır.⁴¹

Araştırmacıların konu hakkındaki ortak yargıları, Birinci Dünya Savaşı'nın *Sylogos*'un faaliyetlerini yavaşlattığı yönündedir. Cemiyet bu dönemde, üye sayısındaki azalmayı da önleyememiştir.⁴² *Sylogos*'un üye sayısındaki azalma, bazı Yunan araştırmacılar tarafından, *İstanbul Rum Hekimler Birliği*'nin 1920 yılında yayınlamış olduğu raporunda belirtildiği üzere, pek çok Rum hekime İttihatçılar tarafından işkence edildiği ile ilişkilendirilmektedir.⁴³ Bir trajedi olarak değerlendirilen bu olay Yunan toplumunda da tepkiyle karşılanmış ve iddia edilene göre pek çok üyesi hekimlerden oluşan *Sylogos*'un da üye sayısında önemli bir azalma yaşamasına neden olmuştur. Aynı iddialar çerçevesinde hem *İstanbul Rum Hekimler Birliği*'ne hem de *Sylogos*'a üye olan hekimlerin işkenceye uğramış olduğu ve bunun sonucunda hayatlarını kaybetmelerinden kaynaklanan bir üye azalması ifade edilmektedir.

Diğer yandan *Sylogos* her ne kadar bu dönemde amaçları doğrultusunda faaliyet gösterememiş olsa da, 1917 yılında cemiyet binasında çeşitli tadilatlar yapmış,⁴⁴ Giannakopoulos'un deyimiyle umut ve iyimserliğini kaybetmemiştir.⁴⁵ Cemiyetin Meşrutiyet döneminde aktif olarak çalışan komisyonları da bu dönemde çalışmalarını yavaşlatırken, Arkeoloji komisyonu faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiş, Bizans tarihine dair yeni araştırmalara imza atmıştır.⁴⁶

Birinci Dünya Savaşı döneminde kurulan *Cibali Zarifopulos Yoksul Öğrenciler Aşevi Cemiyeti*, kız ve erkek öğrencilere kumanya temin etmek amacıyla faaliyete başlamıştır.⁴⁷ Özellikle 1914 yılının siyasi atmosferi ve ekonomik durumu göz önüne alındığında cemiyetin eğitime dair hayırseverlik alanının öğrencilere öğle yemeği temin etmek olarak belirlenmesi çok da normal dışı bir durum değildir. Cemiyet tedarik ettiği yemekleri okul çalışanlarına teslim

³⁸ Türker, *a.g.e.*, s. 90.

³⁹ Türker, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁰ Sonyel, *Minorities ...*, s. 345.

⁴¹ *Peninta Hronia Apo Ta Septemvriana Konstantinupoli Prin-Tote- Meta*, ELIA, Athina, 2006, s. 30.

⁴² Yorgos A. Gianakopoulos, *O Ellinikos Filologikos Sylogos Konstantinopoleos 1861-1922: H Elliniki Paidia Epistimi os Ethniki Politiki stin Othomaniki Autokratoria*, Ethniko kai Kapodisriako Panepistimio Athinon Sholi Nomikon kai Oikonomikon kai Politikon Epistimon Timima Politikis Epistimis Dimosias Dioikis, Athina, 1998, s. 343.

⁴³ Gianakopoulos, *a.g.e.*, s. 343.

⁴⁴ Cemiyet, Beyoğlu'nda bulunan binasına bir kat daha ilave etmiştir. BOA, DH.UMVM., 101/14, 9 Zilhicce 1333.

⁴⁵ Gianakopoulos, *a.g.e.*, s. 346.

⁴⁶ Gianakopoulos, *a.g.e.*, s. 349.

⁴⁷ *Kanonismos tou en tois en Tzibalio Zafirop. Ekpadevtiriois Liturguntos iper ton Aporon Mathiton kai Mathitron "Sissitiu"* 1914, Konstantinupoli, s. 3.

ederek edindiği bu yükümlülüğü yerine getirmiştir.⁴⁸ *Kadıköy Maarifperver Cemiyeti*⁴⁹ ise 1914 yılında gençliğin dini ve fiziksel eğitiminin geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur.⁵⁰

Birinci Dünya Savaşı yıllarında eğitimle ilgili kurulan bir diğer cemiyet de *Boyacıköy Kültür Cemiyeti* “*Eleftheria*”dır.⁵¹ Cemiyet, 1918 yılında kurulmuştur. Cemiyetin kurulduğu yıl imzalanan Mondros Mütarekesi’nin ardından cemiyet ismini değiştirmiş ve kültür kelimesini çıkararak Rum kelimesini eklemiştir.⁵² Cemiyetin isminin önüne Rum kelimesini eklemesi, akıllara 1909 Cemiyetler Kanunu’ndaki “*etnik unsurların politik cemiyetler kurmasının yasaklanması ve cemiyetlerin isimlerinde etnik köken isimlerinin kaldırılması*” maddesini getirmektedir. Bu bağlamda Mondros Mütarekesi’nden hemen sonra *Boyacıköy Cemiyeti*’nin Rum kelimesini ismine eklemesi, oluşan siyasi ortamdan nasıl etkilendiğini ortaya koymaktadır.

*Tatavla Rum Cemiyeti*⁵³ ise diğer cemiyetlerden farklı olarak 1896’da kurulan *Tatavla İraklis Spor Kulübü* ve 1899’da kurulan “*Proodos*” Cemiyetlerinin 2 Aralık 1918 tarihinde birleşmesiyle kurulmuş bir cemiyettir.⁵⁴

Cemiyetin amacı Tatavla Rum cemaatinin gelişmesine katkıda bulunmaktır. İki cemiyetin birleşiminden doğan bir cemiyet olması, her ikisinin de nitelik ve amaçlarını kendi bünyesinde toplamasına neden olmuştur. Bu bağlamda cemiyet öncelikli olarak gençlerin manevi, fiziki ve entelektüel gelişimine katkıda bulunmayı hedeflemiştir.

Öte yandan cemiyetin kendine belirlediği amaçlar arasında önceliği manevi gelişime verdiği görülmektedir. Bunun dışında eğitime yönelik faaliyetleri de, çalışanlar için gece okulları ve öğrenciler için normal okullar açmak, muhtaç öğrencilere yardımda bulunmak, bir okuma salonu ve kütüphane kurmak, okul komitelerine maddi ve manevi destek sağlamak olan cemiyet, mesleki eğitim konusuna da önem vermiş ve müzik dersleri konusunda da faaliyetlerde bulunmuştur. Yalnızca bunlarla yetinmeyen *Tatavla Rum Cemiyeti*, beden eğitimi ve sağlık gelişimi için de tam donanımlı bir jimnastik salonu açarak, yerel spor etkinlikleri ve okullar arası atletizm yarışmaları düzenlemek gibi etkinliklerde bulunmuştur. Spora da ayrı bir önem verdiği anlaşılan cemiyet, spor etkinliklerinde başarılı öğrencileri yurtdışına göndermek yönünde planlar da yapmıştır.⁵⁵

3. Rum Hayırsever ve Sosyal Yardımlaşma Cemiyetleri

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul’da, diğer cemiyetlere nazaran daha aktif olarak çalışan hayırsever ve yardımlaşma cemiyetleri, savaşın etkisiyle yoksullaşan kesime yardım etmek ve özellikle önemli ölçüde gıda sıkıntısının yaşandığı bu savaş döneminde yemek yardımı yapmak gibi faaliyetler üstlenmişlerdir. Bazı cemiyetler faaliyetlerini öğrencilere, yoksullara yöneltirken bazıları da mesleki denilebilecek türde bir yardımlaşma yoluna gitmiştir. Bu cemiyetlerden bir tanesi 1915 yılında kurulan *İstanbul Ruhban Yardımlaşma Birliği*’dir.⁵⁶ Patrik başkanlığında kurulan ve İstanbul’daki metropolitlerin üye oldukları cemiyetin amacı,

⁴⁸ *Kanonismos tou en tois en Tzibalio Zafirov. Ekpadevtiriois Liturguntos iper ton Aporon Mathiton kai Mathitron* “*Sissitiu*” 1914, Konstantinupoli, s. 7.

⁴⁹ Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Χαλκηδόνος/ Filekpedevtikos Syllogos Halkidonos.

⁵⁰ Kiriaki Mamoni – Lidas İstikopoulou, *Sylogoi Konstantinopleos 1861-1922*, Hrisoun Metallion Akadimias Athinon, Athina, 2009, s. 368.

⁵¹ Μορφωτικός Σύλλογος Βαρεοχωρίου « Τά Ελευθέρια»/ Morfotikos Syllogos Vafeohorio “*Ta Eleftheria*”

⁵² Mamoni- İstikopoulou, *a.g.e.*, s. 370.

⁵³ Ελληνικός Σύλλογος Ταταούλων/ Ellinikos Syndesmos Tataoulon.

⁵⁴ *Ellinikos Syndesmos Tataoulon Kanonismos*, Konstantinupolis, 1919, s. 6.

⁵⁵ *Ellinikos Syndesmos Tataoulon Kanonismos*, Konstantinupolis, 1919, s. 6-7.

⁵⁶ Επικουρικός Σύνδεσμος του Ιερού Κλήρου Κωνσταντινουπόλεως/ Epikurikos Syndesmos tou İeru Kliru Konstantinupoleos.

üyelerine aylık maddi yardım ve tıbbi destek sağlamaktır. Cemiyet, Patrik Hrisostomos'un isim günü olan 13 Kasım tören ve şenliklerle kutlamıştır.⁵⁷

Gıda teminine yönelik bir diğer cemiyet de aynı kurulan *Kadıköy Aşevi* "*Azize Trias*"dır⁵⁸ Cemiyet, maddi gücü olmayan Rum ailelerine sıcak yemek tedarik etmek yönünde çalışmalar yapmıştır. Cemiyetin gelir kaynağı, üyelerinin ödedikleri abonelik ücretleri, kiliselerin bağış tepisilerinden elde edilen gelirler, yemek sandıkları, ücretsiz veya açık arttırma ile elde edilen gıdalardır. Ayrıca cemiyet maaş karşılığında çalıştırdığı aşçıları da himaye etmiştir.⁵⁹

1917 yılında kurulan *Yenikapı Fukaraperver ve Müzikseverler Cemiyeti* "*Aziz Fanurios*"a⁶⁰ dair bilinen tek bilgi, içinde Aziz Fanurios ikonunun tasvir edildiği ve cemiyetin adı ve kuruluş yılının yazdığı bir mührünün olduğudur.⁶¹ Aynı yıl kurulan *Fener-Muhlio-Potira Aşevi*,⁶² Birinci Dünya Savaşı yıllarında sayıları oldukça çoğalan muhtaç ve yoksulları desteklemek üzere faaliyet göstermiştir.⁶³

Yetimleri himaye etmek amacıyla 1918 yılında kurulan *Pera Fukaraperver Yoksullar ve Yetimler Cemiyeti'nin*⁶⁴ etkinlik alanı ise Pera olmuştur. Hakkında detaylı bilgiye ulaşılamayan cemiyetin mühründe cemiyetin adı yazmakta ve haç işareti bulunmaktadır.⁶⁵

4. Rum Kadın Cemiyetleri

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İstanbul'da adeta bir panik havası yaşanmıştır. Hemen her savaş döneminde olduğu gibi bu dönemde de ilan edilen seferberlik sonucu Osmanlı erkek nüfusunun askere alınması, ülke ekonomisini dar boğaza sokarken, bu durum kadın nüfusun çalışma hayatına atılmasında tetikleyici etken olmuştur. Bu dönemde kadınlar ağırlıklı olarak özellikle fabrikalarda istihdam edilirken, orta sınıf kadın nüfusu santraller başta olmak üzere, çeşitli kurum ve kuruluşlar ile ofislerde çalışmaya başlamışlardır. Özellikle Gayrimüslim kadınların, çalışma hayatına eklenmesiyle kadınlar, iş gücünün aktif bir parçası haline gelmiştir. Gayrimüslim kadınların çalıştıkları semtler ağırlıklı olarak yine Osmanlı Gayrimüslim cemaatin çoğunlukta olduğu Pera ve Galata bölgeleri olmuştur.⁶⁶

Diğer yandan kadınlar, gerek hayırseverlik olsun gerekse yoksulları himaye etmek olsun, sosyal yardımlar konusunda özellikle bireysel olarak etkin rol oynamışlardır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında hayırseverlik işlerine öncülük edenler yine kadınlar olmuştur.

Bu dönemde kurulduğu bilgisine ulaşılan tek bir Rum kadın cemiyeti olması ve onun da faaliyetlerine dair detaylı bilgiye ulaşılamaması, Birinci Dünya Savaşı yıllarında kolektif oluşumların ivme kaybettiğini göstermektedir.

⁵⁷ Mamoni- İstikopoulou, *a.g.e.*, s. 368.

⁵⁸ Το εν Χαλκιδόνη Συσσίτιον "Η Αγία Τριάς"/ Το εν Ηαλκιδονι Sissition "İ Agia Trias".

⁵⁹ Mamoni- İstikopoulou, *a.g.e.*, s. 369.

⁶⁰ Φιλόπτωχος και Φιλόμουσος Αδελφότης « Άγιος Φανούριος» εν Βλάγκα/ Filoptohos kai Filomusos Adelfotis "Agios Fanurios" en Blagka.

⁶¹ Mamoni- İstikopoulou, *a.g.e.*, s. 370.

⁶² Συσσίτιον Φαναρίου- Μουχλίου- Ποτηρά/ Sissition Fanariu-Muhliu-Potira.

⁶³ Mamoni- İstikopoulou, *a.g.e.*, s. 369.

⁶⁴ Φιλόπτωχος Αδελφότης Απόρων και Ορφανών Πέραν/ Filoptohos Adelfotis Aporon kai Orfanon Peran.

⁶⁵ Mamoni- İstikopoulou, *a.g.e.*, s. 371.

⁶⁶ Feroz Ahmad, *From Empire To Republic Essays on the Late Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 251.

*Kumkapı Fukaraperver Kadınlar Cemiyeti “Evangelismos”*⁶⁷ dair tek bilgi, içinde kuruluş yılı olan 1914 yılının ve cemiyetin adının yazdığı mührünün varlığıdır.⁶⁸

Birinci Dünya Savaşı yıllarında tek bir Rum kadın cemiyetinin kurulmuş olması, daha önceki dönemlerde kurulmuş kadın cemiyetlerinin de varlık göstermediği anlamına gelmemelidir. Hemen tüm alanlarda kurulmuş cemiyetlerin savaş döneminde özellikle ekonomik anlamda bir dar boğaz yaşamış olmaları mümkündür. Bu bağlamda pek çok cemiyetin faaliyetlerini askıya almış olduğu ya da yavaşlattığı yorumu yapılabilir.

5. Rum Meslek Cemiyetleri

Birinci Dünya Savaşı yıllarında hemen bütün Rum cemiyetlerine sirayet eden olumsuz koşullar, mesleki cemiyetleri de etkilemiş ve bu dönemde bir önceki dönemlere kıyasla yeni mesleki cemiyetlerin kurulmasında bir durağanlık yaşanmıştır. Diğer yandan Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı ülkesinde yaratmış olduğu atmosfer ve özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rumlarla olan ilişkileri de pek çok cemiyeti olduğu gibi mesleki cemiyetleri de etkilemiştir.

Bu durumu en açık şekilde ortaya koyan veri, *İstanbul Rum Otel ve Restoran Çalışanları Birliği*'nin⁶⁹ bizzat Venizelos'a göndermiş olduğu mektuptur. Cemiyet başkanının kaleme almış olduğu yazıda, Osmanlı ülkesinde Rumların çektiği sıkıntılar anlatılmıştır.⁷⁰ Bir bilgilendirme olduğu belirtilen bu mektupta Osmanlı yönetiminin, Rumları sınır dışı ettiği, dışladığı ve yüksek vergiler aldığı belirtilmiş ve Osmanlı ülkesinde Yunan Büyükelçisi ve çalışanlarının da bu konuda herhangi bir girişimde bulunmadığı belirtilmiştir. Elçiliğin ilgisiz tavrından dolayı elçi olmasa bile çalışanlarının değiştirilmesi rica edilmiştir. Diğer yandan *İstanbul Rum Otel ve Restoran Çalışanları Birliği* başkanının iddia ettiğine göre elçilik, Rumlara yüksek vergileri ödemek istemiyorlarsa Müslüman olarak bu durumdan kurtulabileceklerini önermiş ve birlik başkanı Venizelos'tan bu konuyla ilgilenmesini rica etmiştir.⁷¹

Bu bağlamda dönemin meslek örgütlenmelerinin de Venizelos ile bağlantıda olduğunu söylemek mümkündür. Belgenin 1914 yılında kaleme alınmış olması, özellikle Sevk ve İskân Kanunu'nun henüz yasalaşmadığı göz önüne alındığında, Balkan Savaşları sonrasında Makedonya Müslümanlarının Osmanlı topraklarına göç etmesinin başlamasının ardından, pek çok Rumun da Yunanistan'a göç etmesi sonucunda, bu göçlerin sınır dışı edilme olarak addedildiğini akıllara getirmektedir.

20. yüzyılın başlarında hem Gayrimüslimlerin hem de örgütlenmelerinin bilimsellikten uzaklaştığını söylemek mümkündür. Yavaş yavaş hukuki ve politik karakterlerin ortaya çıkışı, 1910 yılında kurulan ve faaliyetlerini Birinci Dünya Savaşı yıllarında da sürdürmüş olan *İstanbul Rum Hekimler Birliği*'nde de yaşanmıştır. Diğer yandan mesleki güvenlik kaygısı da ön plana çıkmıştır.⁷² Bu bağlamda *Rum Hekimler Birliği*'nde mesleki dayanışma ruhunun gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Birlik, Birinci Dünya Savaşı esnasında hayatını kaybeden meslektaşları (hekimler ve eczacılar) anısına, *Eczacılar Birliği* ve *Syllogos*'un

⁶⁷ Φιλοπτώχος Αδελφότης των Κυριών Κοντυσκαλίου “Ο Ευαγγελισμός”/ Filoptohos Adelfotis ton Kirion Kontiskaliu “Ο Evangelismos”.

⁶⁸ Kiriaki Mamoni, *Gynaikeioi Syllogoi Stin Konstantinoupoli 1861-1922*, Estia, Athina, 2002, s. 154.

⁶⁹ Ο έν Κωνσταντινούπολει Σύνδεσμος των Ύπαλλήλων Ξενοδοχείων Εστιατορίων ή Ένωσις/ Ο en Konstantinoupoli Syndesmos ton İpallilon Ksenodohion, Estiatorion “H Enosis”. Cemiyet 1912 yılında kurulmuştur.

⁷⁰ Benaki Musio, Arhio Venizelu, 173.153.04.

⁷¹ Benaki Musio, Arhio Venizelu, 173.153.04.

⁷² Konstantinos Trombukis, *İ Elliniki İatriki Stin Konstantinoupoli 1856-1923*, Syndesmos ton en Athiniais Megalosholiton, Athina, 2000, s. 182.

Biyoloji Komisyonu ile beraber dua okutmuştur.⁷³ Cemiyete dair rapor detaylı incelendiğinde üye sayıları, üyelikten ayrılanlar ve yeni katılanlar konusunda detaylı bilgilere ulaşmak mümkündür.

Öte yandan cemiyetin 1920 yılında yayınlamış olduğu bu raporda önemli iddialara yer verildiği görülmektedir. Bunlardan en önemlisi, daha önce de belirtildiği üzere Birinci Dünya Savaşı yıllarında İttihatçıların Rum doktorlara, falakaya yatırmak suretiyle işkenceler yaptığı ve cemiyetin 1917 yılındaki üye sayısının bu yüzden 55'e, 1918'de ise 54'e düştüğüdür.

Bu dönemin dikkat çeken cemiyetlerinden *Osmanlı Ebniye Kalfaları ve Amele ve Esnafı "Omonia" Cemiyeti*, 1914'te kurulmuştur. Nizamnamesi Yunan harfleriyle Türkçe yazılan bu cemiyetin, nizamnamesinde kullandığı Karaman Türkçesinden dolayı İstanbul'da yaşayan Karamanlılar tarafından kurulma ihtimali oldukça yüksektir.⁷⁴ Tam anlamıyla faaliyetlerine ulaşılamayan cemiyetin bina işçileri ve kalfalarına yönelik çalışmalar yaptığı tahmin edilmektedir.

1916 yılında kurulan *Tatavla Aşevi Cemiyeti "Aziz Dimitrios"*⁷⁵ *Tatavla Maarifperver İlerleme Cemiyeti*'nin binasını kullanmıştır. Cemiyetin amacı yoksul öğrencilere ve Tatavla'daki okullara kumanya temin etmek ve öğrencilerin yemek ihtiyaçlarını karşılamaktır.⁷⁶

1918 yılında kurulan mesleki cemiyetlerin tam kuruluş tarihlerine ulaşılamamış olması bu cemiyetlerin Mütareke döneminden önce mi yoksa sonra mı kurulduğu konusunda bir belirsizlik yaratmaktadır. Bu cemiyetlerden biri olan *İstanbul Rum (orta öğretim) Öğretmenler Birliği*,⁷⁷ üzerinde bir erkek büstü ikonu olan mührü sahiptir.⁷⁸

Yine aynı yıl kurulan *Rum Lise Öğretmenleri Cemiyeti*,⁷⁹ İstanbul'da çalışan Rum öğretmenlerin çalışma koşullarını iyileştirmek ve okulların onarımını sağlamak amacıyla 1918'de kurulmuştur. Kütüphaneler kurulmasına da katkı sağlayan cemiyet Mütareke döneminde de varlığını korumuştur.⁸⁰

*İstanbul Rum Kereste Tüccarları Birliği*⁸¹ de aynı şekilde 1918 yılında kurulmuş, ancak cemiyetin faaliyetlerine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yalnızca cemiyetin adının ve kuruluş yılının bulunduğu bir mührü sahip olduğu bilinmektedir.⁸²

Tam kuruluş tarihi bilinmemekle beraber 1918 yılında kurulduğu bilgisine ulaşılan *Ekümenik Patrikhane Görevlileri Takait Sandığı*⁸³ yalnızca Patrikhane çalışanlarına mahsus çalışmalar yapmış, hizmet yılı ve yaşa göre çalışanların durumlarında düzenlemeye gitmiştir.⁸⁴

⁷³ *Syndesmos ton en Konstantinupoli Ellinon İatron Ekthesis Pepsragmenon tou Etous 1919-1920*, Konstantinupoli, s. 8.

⁷⁴ Mamoni- İstikopoulou, *a.g.e.*, s. 367.

⁷⁵ Συσσίτιον Ταταούλων "Ο Άγιος Δημήτριος"/ Sissition Tatavlon "O Agios Dimitrios".

⁷⁶ Mamoni- İstikopoulou, *a.g.e.*, s. 369.

⁷⁷ Ελληνικός Καθηγητικός Σύνδεσμος έν Κωνσταντινουπόλει/Ellinikos Kathigitikos Syndesmos en Konstantinupoli.

⁷⁸ Mamoni- İstikopoulou, *a.g.e.*, s. 370.

⁷⁹ Cemiyetin İstanbul Rum (Ortaöğretim) Öğretmenler Cemiyeti ile aynı cemiyet olma ihtimali vardır. İncelenen kaynaklarda Rum Lise Öğretmenleri Cemiyeti'nin Yunanca ismi bulunamadığından bu cemiyet ayrı olarak ele alınmıştır.

⁸⁰ Sula Bozis, *İstanbul Rumlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 77.

⁸¹ Σύνδεσμος Ελλήνων Ευλεμπόρων Κωνσταντινουπόλεος/ Syndesmos Ellinon Kslemboron Konstantinupoleos.

⁸² Mamoni- İstikopoulou, *a.g.e.*, s. 371.

⁸³ Ταμείων Συντάξεων τών Λαϊκών Ύπαλλήλων τού Οίκουμενικού Πατριαρχείου/ Tameion Sintakseon ton Laikon İpallilon tou İkumeniki Patriarhiu.

⁸⁴ *Kanonismos Tamiu Syntakseon ton Laikon İpallilon tou İkumeniki Patriarhiu*, Konstantinupoli, 1918, s. 3-4.

6. Rum Sanat ve Spor Cemiyetleri

Birinci Dünya Savaşı, her ne kadar Osmanlı Devleti başta olmak üzere Avrupa ülkelerindeki sosyal ve kültürel yaşamı olumsuz etkilemiş olsa da Osmanlı'nın yeni tanıştığı sporların uygulamaları ve faaliyetleri devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında resmen savaşa girmesinin ardından savaştaki müttefikleri olan Alman ve Avusturya askerlerinin İstanbul'a gelmesiyle, 1915-1918 yılları arasında İstanbul'daki spor kulüpleri⁸⁵ ile Alman ve Avusturya askerlerinin kurmuş olduğu takımlar arasında çeşitli müsabakalar yapılmıştır.⁸⁶

1915 yılında İstanbul'daki Şark Kulübü tarafından düzenlenen atletizm yarışmasına bu kulüpten başka Altınordu, Fenerbahçe ve Beşiktaş Kulüpleri katılırken, bu kulüplere üye sporcular 100 metre koşusu, küçükler beş tur bisiklet yarışı, büyükler beş tur mukavemet yarışı, gülle atma, disk atma, uzun atlama cirit atma ve futbol müsabakalarında yarışmışlardır.⁸⁷

Diğer yandan Birinci Dünya Savaşı ile başlayan askeri seferberlik, çeşitli Rum spor cemiyetlerinin üye sayısında da azalmalara neden olmuştur. Spor konusunda özellikle Meşrutiyet döneminde önemli başarılarla imza atan Tatavla spor cemiyetlerinin ve kulüplerinin üye sayılarında önemli azalmalar yaşanmış ve parlak dönemleri son bulmuştur.⁸⁸

Birinci Dünya Savaşı, İstanbul sanat hayatına da ağır bir darbe indirmiştir. Bu dönemde dikkati çeken önemli noktalardan biri, tiyatro gösterilerinin gerçekleşmemesi fakat sinemalardaki film gösterimlerinin devam etmesidir.⁸⁹ Bu bağlamda daha önceki süreçte bir durağanlık dönemi yaşayan tiyatrolar bu dönemde de faaliyetlerini askıya almışlardır. Ancak İstanbul Ekler (Eklair-1913) sineması çeşitli hayırsever cemiyetlerin tiyatro gösterilerine ev sahipliği yapmıştır.⁹⁰

Bu dönemde, Meşrutiyetin ilanı ile başlayan politik film gösterimlerinin yanı sıra savaşta zarar görenler ya da şehit aileleri yararına film gösterimleri yapıldığını da söylemek mümkündür.⁹¹

Savaşın son yıllarında Osmanlı ülkesinde spor faaliyetleri çok istikrarlı olmamakla beraber devam etmiştir. 1917 yılının Eylül ayında, *Kadıköy İttihat Spor Kulübü* spor müsabakaları düzenlemiştir. Bu spor müsabakalarına Rum jimnastikçiler de katılmış, İsveç usulü jimnastik performanslarıyla dikkat çekmişlerdir.⁹² Enver ve Talat Paşaların da bizzat katıldığı bu yarışmaların önemi, II. Mahmut döneminden beri ilk defa devlet büyüklerinin bir spor yarışmasına iştirak etmiş olmasıdır.

Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı bir dönemde Osmanlı Devleti'nin spora yönelik gösterdiği ilgiyi yalnızca Osmanlı Rumlarının etkisiyle açıklamak yetersizdir. Savaş öncesinde başlayan ve savaş süresince de devam eden Osmanlı-Alman yakınlaşması ve Alman subayların teşviki sonucu, spor büyük önem kazanmıştır. Öte yandan, 1908 yılında Alman gençlerinin asker olmasından önce askerliğe hazırlık amacıyla oluşturulan Alman cemiyetlerin

⁸⁵ Özellikle Fenerbahçe, Galatasaray ve Altınordu.

⁸⁶ Cem Atabeyoğlu, *Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi 1453-1991*, Fotospor, İstanbul, 1991, s. 67.

⁸⁷ Arif Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, T.C Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Müdürlüğü, Ankara, 1995, s. 669.

⁸⁸ Türker, *a.g.e.*, s. 75.

⁸⁹ Yorgo Bozis- Sula Bozis, *Paris'ten Pera'ya Sinema ve Rum Sinemacılar*, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 87.

⁹⁰ Bozis, *Paris'ten Pera'ya Sinema*, s. 88.

⁹¹ Bozis, *Paris'ten Pera'ya Sinema*, s. 131

⁹² *Donanma Mecmuası*, 11 Teşrinievvel 1333, Sayı 91, s. 1449.

bir benzeri de *Genç Dernekleri*⁹³ adıyla Osmanlı ülkesinde kurulmuştur.⁹⁴ Askeri eğitimin bir parçası olan ve savaşa girmesi olası gençleri hazır ve sağlıklı ve tutmak amacıyla kurulan bu cemiyet, Almanya'dan model alınması, Osmanlı-Alman yakınlaşmasını ve etkileşimi ortaya koyması ve sporun askeri eğitimde de kullanıldığını göstermesi açısından dikkate değerdir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce üye sayısı 385 olan *Tatavla İraklis Spor Kulübü*, Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki olumsuz koşullardan etkilenmiş ve yaşadığı parlak dönem son bulmuştur.⁹⁵ Öte yandan aynı dönemde, cemiyetin spor çalışmaları için kullandığı spor salonu geçici suretle hastane olarak kullanılmıştır.⁹⁶ Ancak bu dönemde bir hastane olarak kullanılan spor salonunun ne şekilde hizmet verdiğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1914 yılında Şark-ı Karib Bankası Müdürü Kostas Saviliadis ve arkadaşları tarafından bir Rum Kulübü olarak kurulan *Pera Spor Kulübü* ise sarı siyah renklerle faaliyet göstermiştir.

*Heybeliada Müzikseverler Cemiyeti*⁹⁷ ise 1918 yılında kurulmuştur. Cemiyetin tam kuruluş tarihine ulaşılamamış olması, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından önce mi yoksa sonra mı kurulduğu konusunda bir belirsizlik yaratmaktadır. Mütarekeden önce kurulduğu düşünülürse bu cemiyetin, Birinci Dünya Savaşı yıllarında sanata dair kurulan tek cemiyet olduğu söylenebilir. *Heybeliada Müzikseverler Cemiyeti*, çok fazla faaliyet göstermemiştir. Cemiyetin mühründe adı ve kuruluş tarihinin yanı sıra sayfaları açık bir de kitap resmi bulunmaktadır.⁹⁸

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı döneminde İstanbul'daki yaşam koşullarının ağırlaşması, kıtlık ve göçlerin çoğalması Rumların örgütlenmelerine de yansımıştır. Dolayısıyla bu dönemde diğer dönemlere göre Rumların cemiyet kurma faaliyetlerinde önemli düzeyde bir azalma yaşanmıştır. Tanzimat döneminden Birinci Dünya Savaşı dönemine kadar geçen süreçte yalnızca İstanbul'da 400 civarında sosyo-kültürel etkinliklerle amaçlı kurulmuş Rum cemiyetinin sosyal alandaki hareketliliklerini ortaya koymaktadır. Öte yandan Birinci Dünya Savaşı yıllarında hem kurulan cemiyetlerin sayılarında, hem de varlıklarını sürdüren cemiyetlerin faaliyetlerindeki azalma ise doğrudan savaşın yarattığı olumsuz koşullarla ilintilidir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında faaliyet gösteren cemiyetleri yalnızca o dönemde kurulan cemiyetlerle sınırlamak pek de doğru olmayacaktır. Zira bu dönemde, daha önceki yıllarda kurulmuş cemiyetlerin de varlıkları söz konusudur. Ancak başta Sylogos olmak üzere pek sosyo-kültürel Rum cemiyeti faaliyetlerini yavaşlatmak yoluna gitmiştir. Dolayısıyla bu dönemde her ne kadar diğer dönemlere oranla daha az sayıda cemiyet kurulmuş olsa da, bu sayı, önceki dönemlerde kurulan cemiyet sayısına eklenmiştir.

Ayrıca Birinci Dünya Savaşı yıllarında kurulan yeni cemiyetlerin ve mevcut cemiyetlerin genel faaliyetlerinin hayırseverlik üzerine odaklandığı da söylenebilir. Öyle ki, kıtlığın yaşandığı İstanbul'daki Rum cemaat özellikle okullara ve muhtaç kişilere, kurdukları aşevi

⁹³ Osmanlı Genç Dernekleri 1916 yılında feshedilen Güç Denekleri yerine gençleri askeri bir örgüt ve disiplin altında toplamak amacıyla kurulmuştur. 12-17 yaş arasındaki çocuklar için Dinç Dernekleri, 17 yaş ve daha büyükler için ise Genç Dernekleri oluşturulmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında kurulan bu dernekler ağırlıklı olarak kırsalda yaşayan gençleri kapsamı açısından önemlidir. "Dağ Başını Duman Almış" marşı ise bu derneklerin yürüyüş marşı olmuştur. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki: Bir Çağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi*, Cilt III., Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 298-299.

⁹⁴ Kahraman, a.g.e., s. 670.

⁹⁵ Türker, a.g.e., s. 75.

⁹⁶ Türker, a.g.e., s. 90.

⁹⁷ Φιλόμουσος Σύλλογος Χάλκης/ Filomusos Syllogos Halkis.

⁹⁸ Mamoni- İstikopoulou, a.g.e., s. 371.

cemiyetleri ve diğer hayırsever ve kadın cemiyetleri aracılığıyla destek vermeye çalışmışlardır. Bu da cemaat arasındaki bağlılığı gözler önüne sermektedir.

Diğer önemli bir konu da bazı cemiyetlerin Yunanistan yönetimi ile doğrudan temas kurmasıdır. Bu durum özellikle başta mesleki cemiyetler olmak üzere birtakım cemiyetlerin yavaş yavaş Yunanistan ile kurdukları siyasi bağı saklamadıklarını ortaya koymaktadır. Zira Mütareke döneminde pek çok sosyo-kültürel Rum cemiyeti, mevcut niteliklerini devam ettirirken, faaliyetlerinde Yunan işgalini ve dış politikasını destekler nitelikte çalışmalar yapacaklardır. Bunlardan en önemlisi de yine Syllagos olacaktır.

KAYNAKÇA

Nizamnameler ve Raporlar

Ellinikos Syndesmos Tataoulon Kanonismos, Konstantinupolis, 1919.

Kanonismos kai Esoterikai Diatakseis tou en Tatalis Gimnastiku Sillogu "İraklis", Konstantinupoli, 1906.

Kanonismos Tamiu Syntakseon ton Laikon İpallilon tou İkumeniki Patriarhiu, Konstantinupoli, 1918.

Kanonismos tou en tois en Tzibalia Zafirop. Ekpadevtiriois Liturguntos iper ton Aporon Mathiton kai Mathitron "Sissitiu", 1914, Konstantinupoli.

Syndesmos ton en Konstantinupoli Ellinon İatron Ekthesis Pepragmenon tou Etous 1919-1920, Konstantinupoli.

Arşiv Belgeleri

Benaki Musio, Arhio Venizelu, 173.153.04 (Benaki Müzesi Eleftherios Venizelos Arşivi).

BOA, DH.UMVM., 101/14, 9 Zilhicce 1333. (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü)

Sürelî Yayınlar

Donanma Mecmuası

Araştırma Eserleri

Ahmad, Feroz, *From Empire To Republic Essays on the Late Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010.

Atabeyoğlu, Cem, *Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi 1453-1991*, Fotospor, İstanbul, 1991.

Bozis, Sula, *İstanbul Rumlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Bozis, Yorgo - Bozis, Sula, *Paris'ten Pera'ya Sinema ve Rum Sinemacılar*, Yapıkredi Yayınları, İstanbul, 2013.

Bulut, Sedef, "İşgal İstanbul'unda Bolşevik Faaliyetler: İtilaf Devletleri'nin Bolşevizm Endişesi ve Uyguladıkları Politikalar", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2013, Sayı: 9.

Cihangir, Çiğdem Kılıçoğlu, "Yunanistan'da Ulusal Bölünme ve Birinci Dünya Savaşı'na Giriş", *II. Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Buca Belediyesi, İzmir, 2015.

- Gianakopoulos, Yorgos A., *O Ellinikos Filologikos Syllogos Konstantinopoleos 1861-1922: H Elliniki Paidia Epistimi os Ethniki Politiki stin Othomaniki Autokratoria*, Ethniko kai Kapodisriako Panepistimio Athinon Sholi Nomikon kai Oikonomikon kai Politikon Epistimon Timima Politikis Epistimis Dimosias Dioikis, Athina, 1998.
- Gianakopoulos, Yorgos A., *O Ellinikos Filologikos Syllogos Konstantinopoleos 1861-1922: H Elliniki Paidia Epistimi os Ethniki Politiki stin Othomaniki Autokratoria*, Ethniko kai Kapodisriako Panepistimio Athinon Sholi Nomikon kai Oikonomikon kai Politikon Epistimon Timima Politikis Epistimis Dimosias Dioikis, Athina, 1998.
- Kahraman, Arif, *Osmanlı Devleti 'nde Spor*, T.C Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Müdürlüğü, Ankara, 1995.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, IX. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- Karataşer, Büşra, "Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Döneminde İstanbul'un İaşesi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl. 2013, Sayı. 2, Cilt. 3.
- Kaya, Erol, "1917 Yılında Osmanlı Devleti'nin Durumu Hakkında Bir Rapor", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı: 11-2, Yıl: 2009.
- Macar, Elçin, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Mamoni, Kiriaki, *Gynaikeioi Syllogoi Stin Konstantinoupoli 1861-1922*, Estia, Athina, 2002.
- Mamoni, Kiriaki –İstikopoulou, Lidas, *Syllogoi Konstantinopoleos 1861-1922*, Hrisoun Metallion Akadimias Athinon, Athina, 2009.
- Mutlu, Cengiz, *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri 1918-1922*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.
- Ntokme, Outkou Kırılı, "Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü- Megali İdea", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, Güz 2010.
- Orga, İrfan, *Bir Türk Ailesinin Öyküsü*, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- Özdemir, Mustafa, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti Tarafından Gerçekleştirilen Rum Tehciri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI/14, (2007 Bahar).
- Peninta Hronia Apo Ta Septemvriana Konstantinoupoli Prin-Tote- Meta*, ELİA, Athina, 2006.
- Türker, Orhan, *Osmanlı İstanbulu'nda Bir Köşe Tatavla*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Sonyel, Salahi, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk Yunan İlişkileri 1821-1923*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- _____, *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- Spataris, Haris, *Biz İstanbullular Böyleyiz 1906-1922*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Stavrou, Tatiana, *O En Konstantinoupoli to İpurgio Paidias tou Alitrotu Ellimismu*, Athinai, 1967.
- Üçok, Coşkun, *Siyasi Tarih Dersleri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1951.

- Toprak, Zafer, “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Tağmat, Çağla D., “İstanbul’da Sosyo-Kültürel Helenizm’in Temsilcisi Bir Cemiyet: Syllagos (1861-1923)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2015, Sayı: 13.
- _____, "Türk ve Yunan Kaynakları Çerçevesinde Megali İdea Değerlendirmeleri", Ed. Yeliz Okay, *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014.
- Trombukis, Konstantinos, *İ Elliniki İatriki Stin Konstantinupoli 1856-1923*, Syndesmos ton en Athinai Megalosholiton, Athina, 2000.
- Tsokona, İo, *To Pera ton Ellinon Stin Konstantinupoli tou Htes kai tou Simera*, Metehmio, Athina, 2013.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki: Bir Çağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi*, Cilt III., Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.
- Vakalopoulos, Ap. Konstantinos, *İon Dragoumis Martirion kai İroon Aima Anatomia Elladikis Pragmatikotitas*, İrodotos, Thesaloniki, 2008.